

De kortste geschiedenis van Den Haag

Gemeente Den Haag
Haags Gemeentearchief

Thimo de Nijs
&
Rolf Bartels

De kortste geschiedenis van Den Haag

Over de geschiedenis van Den Haag en zijn bewoners schrijven historici boeken vol. De publicatie van Den Haag. Geschiedenis van de stad (Zwolle 2004-2005) spreekt wat dit betreft boekdelen. Gelukkig zullen historici, bewoners en anderen het verleden van deze stad en tientallen generaties Hagensers blijven bestuderen. Een stad is nooit af en haar geschiedschrijving al helemaal niet. Dit korte overzicht is dan ook bedoeld als een eerste kennismaking met het Haagse verleden, die hopelijk tot verder lezen zal aanzetten.

Hof en dorp (1230 - 1568)

Den Haag ontstaat in een vrijwel leeg land op de grens van het ontgonnen veenlandschap en het nog woeste bos- en duingebied langs de kust. Vermoedelijk vestigt de graaf van Holland, Floris IV, rond 1230 een hof in een gebied dat bekend stond als Die Haghe. Zijn zoon Willem II vaardigt er in elk geval in 1242 een oorkonde uit, de oudste vermelding van Den Haag. Willems zoon Floris V bouwt het hof verder uit, onder andere met een grote zaal, een

voorloper van de huidige Ridderzaal. De Hollandse graven zullen steeds vaker in Den Haag verblijven en het langzaam groeiende bestuursapparaat van de Hollandse graaf krijgt er ook zijn huisvesting. Bij het hof komen mensen wonen die voor de graaf en zijn gevolg zorgen. Al snel ontstaat een klein dorp. Omstreeks 1280 krijgt het gebied een eigen parochie en een college van schepenen dat verantwoordelijk is voor bestuur over het dorp. Handel en lakenindustrie floreren in de

Foto voorkant: De Zeevismarkt in de Schoolstraat, Aquarelle van Wijnand Essen, 1820

1230

1568

veertiende eeuw. Stadsrechten en de verdedigingsmuren die daarbij horen, blijven echter uit. In 1433 komt het graafschap Holland in handen van de Bourgondiërs. Vanaf dan is Den Haag niet langer een grafelijke residentie, maar alleen de verblijfplaats van de stadhouders, vertegenwoordigers van de landheer.

In de 16de eeuw raakt het dorp in verval door branden en epidemieën. In 1528

wordt het door roofridder Maarten van Rossum geplunderd. Wel blijft Den Haag het regionale bestuurscentrum in Holland, dat inmiddels onderdeel is van het grote Habsburgse rijk. Met hun pogingen dit rijk te centraliseren en hun rigide opstelling tegen protestanten roepen Karel V en zijn zoon Filips II steeds meer verzet op. In 1568 begint de Opstand, oftewel de Tachtigjarige Oorlog.

Kaart van Den Haag in 1580.

De kortste geschiedenis van Den Haag

Hofvijver met het Binnenhofcomplex. Tekening Claes Jansz. Vischer, 1625.

Regeringscentrum van de Republiek (1568 – 1795)

De Spanjaarden gebruiken Den Haag in 1574 als uitvalsbasis bij hun pogingen het opstandige Holland te heroveren. In 1575 gaan in Delft stemmen op om het verpauperde Den Haag met de grond gelijk te maken, maar op voorspraak van prins Willem van Oranje wordt dit voorkomen. Dan keert het tij ten gunste van de Opstand en Den Haag. In 1577 wordt Den Haag weer vergaderplaats van de Staten van Holland, vanaf 1588 geldt dit ook voor de Staten-Generaal. Den Haag maakt een nieuwe bloeiperiode door. Het aantal inwoners stijgt snel tot 16.000 in 1622 en een planmatige uitleg van de stad wordt noodzakelijk. Nieuwe havens worden gegraven in het Spuikwartier. Den Haag wordt bestuurd door gewestelijke instellingen en het dorpsbestuur. Deze zitten elkaar soms behoorlijk dwars,

met als gevolg dat Den Haag nooit een stadsmuur zal krijgen. Na verloop van tijd ontstaat echter toch enige samenwerking.

Conflicten zijn er ook op religieus en politiek gebied. Hierover kan Johan van Oldenbarnevelt al snel niet meer meepraten. In 1619 wordt deze staatsman na een conflict met Prins Maurits onthoofd op het Binnenhof. De economische voorspoed houdt wel aan. Holland staat op de drempel van de Gouden Eeuw. Het hof van stadhouder Frederik Hendrik verschaft Den Haag allure. Een artistiek hoogtepunt vormen de schilderijen in het Huis ten Bosch. Veel Hagenaars fabriceren luxe en alledaagse producten voor de vele diplomaten en hoge ambtenaren. Anderen vinden werk in de wapenindustrie, de boekhandel en boekdrukkunst, de bierbrouwerij en de zich snel uitdijende detailhandel.

Het aantal inwoners blijft stijgen tot 24.000 in 1670 en zelfs 30.000 in 1700. De Prinsessegracht en omgeving worden gebouwd, aan het Voorhout verrijzen fraaie paleizen. Den Haag is een stad geworden, maar blijft juridisch een dorp. 'Een dorp der

steden, waar iedere straat een stad is', schrijft de bestuurder, componist, geleerde en dichter Constantijn Huygens. Al in de tweede helft van de zeventiende eeuw is de typisch Haagse sociale tweedeling tussen zand en veen zichtbaar. Op de hoger gelegen delen

De Scheveningse vijffling uit 1719.

De kortste geschiedenis van Den Haag

De ontboofding van Johan van Oldenbarnevelt, 13 mei 1619. Ets Jan Luyken.

wonen veel rijken, terwijl de minderbedeelden op het veen wonen in de buurt van het Spui. Deze laatsten doen in 1672 van zich spreken. In dit 'rampjaar' lynchen woedende Oranje-aanhangers bij de Gevangenpoort de leidende regenten de gebroeders Johan en Cornelis de Witt. Maar ook veel middenstanders en gezeten burgers zijn bij deze politieke moord betrokken.

De achttiende eeuw is voor de Republiek een tijd van stagnatie. Toch doet Den Haag het relatief goed, vergeleken met steden als Delft en Leiden. De uitgaven van regering, diplomaten en hoge ambtenaren gaan ook in slechte tijden door. De bevolking blijft geleidelijk groeien tot ruim 38.000 in 1795, maar wordt ook wel armer. Steeds meer Hagenaars zoeken hun toevlucht in piepkleine nerinkjes of raken afhankelijk van de bedeling.

Dankzij de Fransen eindelijk een stad (1795-1815)

In de winter van 1794-1795 trekken de revolutionaire Franse legers de Republiek binnen om hier het ideaal van vrijheid, gelijkheid en broederschap te verbreiden. In januari 1795 vlucht stadhouder Willem V met zijn gevolg via Scheveningen naar Engeland. In Den Haag wordt een revolutionair Bataafs stadsbestuur geïnstalleerd. Tijdelijk krijgen meer burgers dan voorheen invloed op de politiek, maar na een paar jaren hebben de oude regenten de touwtjes weer in handen. De Bataafse Republiek maakt in 1806 plaats voor het Koninkrijk Holland. Datzelfde jaar krijgt Den Haag eindelijk ook de status van stad, maar veel voorrechten zijn er dan niet meer aan verbonden. De hoge kosten van de napoleonti-

1795

1815

sche oorlogen, de stagnerende handel en het vertrek van het hof van koning Lodewijk Bonaparte in 1808 brengen slagen toe aan de economie. Het inwonertal stagneert rond de 42.000 en zo'n twintig procent van de bevolking raakt aan de bedeling. Hele wijken raken in verval. Na de inlijving van Nederland bij het Franse Keizerrijk in 1810 groeit het verzet tegen de Fransen. In november 1813 verlaten de Fransen de stad. Onmiddellijk hierna landt de Prins van Oranje - de zoon van de laatste stadhouder en de latere koning Willem I - bij Scheveningen.

Regeringsstad van het koninkrijk (1815-1880)

In het Koninkrijk der Nederlanden herwint Den Haag de status van regeringsstad. De bevolking neemt weer toe en groeit tot

70.000 inwoners in 1850. Burgemeester Copes van Cattenburch zorgt voor de oprichting van een Stedelijk Badhuis te Scheveningen en ontvouwt de eerste plannen voor een zeehaven voor Scheveningen. In 1843 krijgt Den Haag een spoorverbinding met Amsterdam en vanaf 1847 ook met Rotterdam. De tweede helft van de jaren veertig is onrustig door hongerrellen en revoluties in het buitenland. In maart 1848 vraagt de koning de liberale staatsman Thorbecke een nieuwe Grondwet op te stellen, waarmee de burgers meer zeggenschap krijgen. De nieuwe Gemeentewet van 1851 en de invoering van het directe kiesrecht maken de weg vrij voor levendige politieke debatten en een grotere betrokkenheid van de bevolking bij het bestuur van stad en land.

Vier veroordeelden wachten op hun berechting, 1806.

1815

1880

De kortste geschiedenis van Den Haag

In de tweede helft van de negentiende eeuw versnelt de bevolkingsgroei. De uitdijende overheid en vooral de snelgroeiende metaal- en meubelindustrie hebben mensen nodig. Het Willemspark, de Schilderswijk, het Zeeheldenkwartier en de Archipelbuurt worden gebouwd. Het stedelijk leven moderniseert in hoog tempo: in 1864 vindt de opening van de eerste paardentramlijn naar Scheveningen plaats, een jaar later wordt de eerste HBS geopend en in 1870 komt de spoorverbinding met Utrecht gereed. De gemeente begint zich na enige aarzeling met de aanleg van riolering, waterleiding en gas te bemoeien. De welvaart stijgt snel, maar de armen profiteren

hiervan nauwelijks. De arbeidende klasse begint zich in navolging van de katholieken en de orthodox-protestanten te organiseren.

Ongekende bloei (1880-1940)

Industrie en handel nemen een vlucht. Naast grote metaalbedrijven, kent Den Haag grote meubelfabrikanten en drukkerijen. De groeiende welvaart leidt tot een groter winkelaanbod en vanaf 1885 kunnen de Haagse dames winkelen in de Passage. Den Haag krijgt nog meer grandeur door de bouw van het Kurhaus en diverse grote hotels in Scheveningen.

Mesdag, Israëls, Weissenbruch, Mauve en andere leden van de Haagse school verwer-

Muziekstuk ter ere van de Haagse paardentram in 1864.

ven met hun vernieuwende impressionistische stijl grote faam. In 1881 schildert Mesdag met zijn vrouw het naar hem genoemde Panorama. Ook op letterkundig gebied telt Den Haag mee, met schrijvers als Emants, Kloos en Couperus. De laatste eert de stad met zijn beroemde woorden 'zo ik iets ben, dan ben ik een Hagenaar'. Louis Couperus is een van de vele mensen die zich in deze periode definitief vestigen in de Hofstad. In de laatste decennia probeert de gemeente de woningbouw enigszins te reguleren en na 1901 neemt de gemeente dankzij de Woningwet het voortouw bij de sanering van krotten en sloppen en het bouwen van nieuwe, betere

woningen voor de arbeiders. Het ambtelijke apparaat groeit in deze periode zeer snel, vooral door de aanhoudende bevolkingsgroei tot 200.000 inwoners in 1899 en de groei van het aantal gemeentelijke taken. In 1894 vernietigt een stormramp het grootste deel van de Scheveningse vissersvloot. Toch duurt het nog tot 1904 voordat de Scheveningse vissers over een veilige thuishaven kunnen beschikken.

In 1899 vindt de Eerste Vredesconferentie in Huis ten Bosch plaats, gevolgd door een tweede in 1907. De Amerikaanse miljonair Andrew Carnegie stelt geld ter beschikking voor de bouw van het Vredespaleis dat in 1913 gereedkomt. Den Haag wordt hier-

De pletterij van de firma Entboven aan de Pletterijkade, 1900.

De kortste geschiedenis van Den Haag

Baboe op het strand, 1921.

mee de internationale hoofdstad voor vrede en recht.

De Eerste Wereldoorlog leidt tot grote voedseltekorten. Distributie en rantsoenering kunnen hongerellen, waarbij doden vallen, niet verhinderen. In 1917 wordt het algemeen kiesrecht voor mannen ingevoerd en worden twee socialisten wethouder. De revolutieoproep van Pieter Jelles Troelstra vindt echter nauwelijks gehoor en wordt in de kiem gesmoord, mede dankzij een massale Oranje-demonstratie op het Malieveld. Den Haag is de stad waar verlofgangers uit Nederlands-Indië bij voorkeur verblijven. De eerste Indische restaurants openen hun deuren. Tijdens het Interbellum groeit de Residentie verder uit tot een belangrijk

administratief centrum. Tal van instellingen vestigen er hun kantoren, evenals grote oliemaatschappijen en andere bedrijven. In 1923 krijgt de stad meer ruimte door de annexatie van Loosduinen. Na lang geharrewar wordt een nieuw stadhuis gebouwd aan het Burgemeester De Monchy-plein, dat in 1953 wordt geopend. 1935 vindt de opening plaats van het door H.P. Berlage ontworpen Gemeentemuseum. Door de crisis van de jaren dertig raken veel Hagenaars hun baan kwijt. Voetbalclub ADO streeft in deze periode elitaire clubs als HVV en HSB voorbij. Tijdens de oorlog wordt ADO zelfs twee keer landskampioen. Ook het Kurhaus-cabaret onder leiding van Louis Davids brengt het nodige vertier.

De koninklijke familie op het bordes van paleis Noordeinde. Aquarel Agnes van de Brandeler.

Stad in de branding (1940-1945)

De Tweede Wereldoorlog treft Den Haag zwaar. Burgemeester S.J.R. de Monchy onderscheidt zich door zijn principiële houding tegenover de bezetter en wordt daarom vervangen door een NSB'er. In 1942 begint de deportatie en uitroeiing van de omvangrijke en invloedrijke Haagse joodse gemeenschap, de op een na grootste in Nederland. De meeste Haagse joden overleven de oorlog niet. Datzelfde jaar begint ook de sloop van hele stukken stad voor de Atlantikwall die de Duitsers in en rond Scheveningen aanleggen. In 1943 worden steeds meer jonge mannelijke Hagenaars opgepakt voor tewerkstelling in Duitsland. Het verzet neemt hierna duidelijk toe. In het najaar van 1944 worden de eerste

V-2's vanaf Haags grondgebied afgevuurd. In een poging om deze wapens tot zwijgen te brengen, begaan de Engelsen op 3 maart 1945 een catastrofale blunder: per ongeluk bombarderen ze het Bezuidenhout. Naar schatting 520 Hagenaars komen hierbij om het leven. Tijdens de laatste oorlogswinter ontstaan grote voedseltekorten. 2100 Hagenaars sterven van de honger. Op 5 mei 1945 volgt eindelijk de bevrijding.

Bordje in de duinen, 1942.

De kortste geschiedenis van Den Haag

Wederopbouw, welvaart en immigratie (1945-2005)

De oorlog heeft in Europa diepe wonden geslagen. In 1948 komen daarom de regeringen van diverse Europese landen bijeen in de Haagse Ridderzaal, om te onderhandelen over meer samenwerking. Na dit 'Congres van Europa' groeit de Europese eenheid met horten en stoten, via de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal in 1951 tot de huidige Europese Unie van 25 lidstaten. Het Haagse gemeentebestuur en de inwoners zetten alles op alles om de stad in zo kort mogelijke tijd te herbouwen volgens de plannen van stadsarchitect W.M. Dudok. In Den Haag Zuid-West - een van de grootste bouwputten van Europa - ontstaat een stadsdeel van meer dan 150.000 inwoners. De bouw van al deze woningen is mede nodig voor de opvang van repatrianten uit voormalig Nederlands-Indië. In totaal vestigen zich ruim 30.000 Indische Nederlanders die na enige aanpassingsmoei-

lijkheden goed hun plaats weten te vinden in de Haagse samenleving. De zogenaamde Indo-rock komt bijvoorbeeld in de jaren vijftig tot bloei, met aanvankelijk de Haagse band The Tielman Brothers als belangrijkste vertegenwoordiger. In dezelfde periode krijgt Den Haag de bijnaam 'Weduwe van Indië', vanwege de dekolonisatie in december 1949. 'Arm Den Haag, dat is toch erg, dat jij maar niet vergeten kan. De klank van krontjong en van gamelan', zal Wieteke van Dort later zingen. In 1958 bereikt Den Haag met 606.825 inwoners de grootste bevolkingsomvang ooit. Daarna zet een daling in. Veel Hagenaars verhuizen naar de randgemeenten en reizen steeds vaker met de auto naar hun werk. De industriële bedrijvigheid neemt sterk af ten gunste van de dienstensector. In 1968 viert voetbalminnend Den Haag feest. ADO wint onder leiding van trainer Ernst Happel voor het eerst de KNVB-beker door Ajax in het Zuiderpark te verslaan met 2-1.

Aanleg anti-tankgracht bij Stadsbouwersplein, 1943. Tekening Cbr. Schut.

Voetbalwedstrijd VUC-Scheveningen aan de Schenkade, 1953. Foto Stokvis.

Ondertussen stagneert de uitvoering van de grootscheepse plannen voor het centrum. Wel komen nog het Centraal Station en het Prins Bernardviaduct tot stand, maar geplande doorbraken ten behoeve van het autoverkeer stuiten op breed maatschappelijk verzet. Onder druk van actiegroepen en bewoners begint de gemeente met de stadsvernieuwing in de Schilderswijk en Transvaal. Dit zijn volkswijken met veel slechte huizen, een hoge werkloosheid en grote groepen kansarme migranten uit Suriname, Turkije, Marokko en de Antillen. De economische crisis van de jaren zeventig zet een rem op de welvaarts-groei en de financiële positie van de gemeente verslechtert, vooral door de daling van het inwonertal. Voor een vrolijke noot zorgen vanaf de jaren zeventig Kees van Kooten en Wim die Bie die in hun satirische tv-programma's veel Haagse typetjes weten te vereeuwigen, zoals de 'vrije jongens' Jacobse en Van Es. Bovendien blijft Den Haag een muziek-

stad van betekenis dankzij bijvoorbeeld de rockband Golden Earring, het Northsea Jazz Festival, Parkpop, de Koninginnenach en poppodium het Paard van Troje. In 1981 zingt Harrie Jekkers met Klein Orkest het chauvinistische 'O o Den Haag'. Tot zijn verrassing wordt het al snel het officiële volkslied van de stad. Stripheld Haagse Harry maakt plat Haags nog populairder, ook buiten de stadsgrenzen. Binnen de lokale politiek nemen de tegenstellingen toe. Van 1986 tot 1990 regeert een progressief meerderheidscollege, dat uiteindelijk valt over de bouw van het nieuwe Stadhuis aan het Spui. De komst van dit IJspaleis luidt wel een periode in van stedelijke vernieuwing in het centrum. Het Theater aan het Spui, de Resident, de nieuwe ministeries van VROM en OC&W en de na negen lange jaren eindelijk voltooide tramtunnel geven het Haagse stadsgezicht een markante mengeling van historische en moderne architectuur. Het stadsgewest

De kortste geschiedenis van Den Haag

Haaglanden brengt een aanzienlijke verbetering in de bestuurlijke samenwerking met randgemeenten, al komen de verhoudingen door grenscorrecties weer onder druk te staan. In ieder geval gaat Den Haag opnieuw bouwen in het Wateringse Veld, Ypenburg en Leidschenveen.

De laatste jaren komen nieuwe internationale instellingen als het Joegoslavië-Tribunaal, het Internationaal Strafhof en Europol naar de stad. Hun missie contrasteert met de toenemende onrust tussen verschillende bevolkingsgroepen in de Haagse samenleving. Na de politieke moord op Pim Fortuijn in 2002

breken rellen uit rond het Binnenhof. Eind 2004 wordt het Laakkwartier opgeschrikt door de arrestatie van twee van terrorisme verdachte moslimfundamentalisten. Toch wordt met de nieuwe organisaties de positie van Den Haag als internationale hoofdstad van recht en vrede versterkt. Hierin herkennen wij een van de rode draden van het geschiedverhaal van de stad. Den Haag onderscheidt zich verder door de aanwezigheid van hof en regering, de ligging aan zee met zijn voor- en nadelen, een voortdurende toestroom van nieuwkomers en een scherpe scheidslijn tussen arme en rijke delen van de stad.

W. Drees als minister-president, 1949. Foto Nederlandsch Persbureau.

Thimo de Nijs (1966) is als historicus verbonden aan de Universiteit Leiden en was onder meer redacteur en mede-auteur van de *Geschiedenis van Holland* (Hilversum 2002-2003) en het derde deel van *Den Haag. Geschiedenis van de stad* (Zwolle 2005).

Rolf Bartels (1965) studeerde maatschappijgeschiedenis en journalistiek. Hij is freelance redacteur. Zijn belangstelling gaat vooral uit naar de nieuwste geschiedenis, de multi-etnische samenleving, culturele ontwikkeling en media.

Voor wie meer wil weten

Toegankelijke informatie per thema vindt u in:

M. van Doorn e.a. (red.), *Ach lieve tijd. 750 jaar Den Haag en de Hagenaars* (Zwolle 1984-1985) M. van Doorn e.a. (red.), *Den Haag zoals het was. De geschiedenis van onze eeuw* (Zwolle 1992-1994)

De langste geschiedenis van Den Haag is de nieuwe geschiedschrijving in drie delen:

J.G. Smit (red.), *Den Haag, Geschiedenis van de stad (deel 1). Vroegste tijd tot 1574* (Zwolle 2004)

Th.F. Wijsenbeek-Olthuis (red.), *Den Haag, Geschiedenis van de stad (deel 2). De tijd van de Republiek* (Zwolle 2005)

Th.A.H. de Nijs en J.J.Th. Sillevius (red.), *Den Haag, Geschiedenis van de stad (deel 3). Negentiende en twintigste eeuw* (Zwolle 2005)

Colofon:

©Th.A.H. de Nijs en R. Bartels

Afbeeldingen: Haags Gemeentearchief

Redactie: Kees Stal en Maarten van Doorn

Uitgave: Haags Gemeentearchief

Productie: Facilitaire Dienst, Multimedia

Haags Gemeentearchief

Spui 70, 2511 BT Den Haag

070-3537003

www.gemeentearchief.denhaag.nl

postbus@hga.denhaag.nl

Multicultureel winkelen op de Herman Costermarkt, 2003. Fotografie Peter van Oosterhout.